

فضای عمومی و حریم خصوصی؛ باید و نبایدها

• زهرا جعفری

درستی بهره‌برداری نشود، به هیولایی تبدیل می‌شود که می‌تواند پیامدهای ناگوار و ویرانگری داشته باشد.

علوم اجتماعی در عرصه‌های جدید حضور ندارد

سرهنگ حسین بیات - مدیر کل مرکز مطالعات اجتماعی ناجا - گفت: نیروی انتظامی، نگاه تحلیلی و اقداماتش را از جرم محوری به مثلثی ارتقا داده است که شامل ضلع‌های مجرم، قربانی و فضای اقتصادی و اجتماعی است که زمینه جرم را ایجاد می‌کند. وی با اشاره به مسئله جهانی‌سازی و پدیده درهم نوردیده شدن مرزها، گفت: نوعی گرایش به لذت‌جویی مفرط در بخش تأثیرگذار جامعه ایجاد شده است. گرایش به تنوع‌طلبی و ابراز وجود، باعث شده تا برخی برای رسیدن به خواسته‌هایشان به هر شیوه‌ی مشروع یا نامشروع تن در دهند و افرادی نیز از این فرصت، سوءاستفاده می‌کنند. وی تأکید کرد: جامعه از سیطره‌ی نظام‌های جاری که همه روابط اجتماعی و هنجاری‌اش را تنظیم می‌نمود، خارج شده و وارد حوزه‌ی جدیدی شده که قاعده و هنجار رسمی برای کنترل رفتار افراد، وجود ندارد.

دو نشست با عنوان «فضای عمومی و حریم خصوصی؛ باید و نبایدها» در تاریخ‌های ۱۵ آذرماه و ۶ دی‌ماه ۱۳۸۵، به مدیریت و نظارت گروه انسان‌شناسی در دانشگاه تهران برگزار شد. گزیده‌ای از مطالب مطرح شده در هر دو جلسه، از نظر تان خواهد گذشت.

چشم‌چرانی اجتماعی در حال گسترش است

ناصر فکوهی، استاد دانشگاه تهران در همایش فضای عمومی و حوزه شهری گفت: پدیده چشم‌چرانی اجتماعی، یک مسئله جهانی است و در تمامی کشورها در حال گسترش است. شواهد نشان می‌دهد که نوعی تمایل بیمارگونه در جوامع جدید برای دخالت در زندگی خصوصی دیگران ایجاد شده است.

فکوهی با اشاره به تبدیل این مسئله به تجارت جهانی در اینترنت و ماهواره گفت: در ایران برخورد و فیلترینگ از طریق نیروی انتظامی صورت می‌گیرد، در حالی که در کشورهای دیگر، دولت از خانواده‌ها می‌خواهد که از فرزندانشان در برابر این مسائل محافظت کنند. وی با اشاره به فرایند گذار از سنت به مدرنیته و روابط آن با این مسائل گفت: تعریف سنت مشخص است، ولی هنوز به تعریف مشخصی از مدرنیته نرسیده‌ایم و از تعریف جهانی آن استفاده می‌کنیم، در حالی که هر جامعه‌ای باید مدرنیته را خود تعریف کند.

فکوهی افزود: در گذشته حریم‌ها به عنوان مکانیزیم‌های مصونیت اجتماعی عمل می‌کردند، در حالی که در عصر جدید، این حریم‌ها شکسته شده است و ما هنوز به مکانیزیم‌های محدودکننده جدید دست نیافته‌ایم.

وی در بخش دیگری از سخنانش گفت: یکی از دلایل رشد پدیده چشم‌چرانی اجتماعی، وجود تقاضا برای آن است و باید با این تقاضا مبارزه کرد. نتیجه مطالعات اجتماعی نشان داده است که با جلوگیری از عرضه، تقاضا متوقف نمی‌شود و لزوماً رابطه خطی بین آنها وجود ندارد.

وی افزود: به همان میزان که سخت‌گیری پلیس در زمینه عرضه بیشتر می‌شود، مسئله عرضه پیچیده‌تر شده و از مسیر دیگری صورت می‌گیرد.

فکوهی با اشاره به سوء استفاده جنسی از کودکان و راهیابی آن به اینترنت، گفت: زمانی که اینترنت گسترش یافت، این پدیده به مسئله جهانی تبدیل شد و تقاضا برای آن شدت گرفت. اینترنت این امکان را فراهم کرده است که جرمی حاشیه‌ای به جرمی جهانی و خطرناک تبدیل شود.

استاد انسان‌شناسی دانشگاه تهران تأکید کرد: اگر از فناوری به

سرهنک بیات با بیان اینکه اینترنت و ماهواره در بستر جوامع غربی ایجاد شده‌اند، گفت: ما هنوز راهکارهای استفاده از فناوری‌های جدید را نمی‌دانیم و نمی‌شناسیم. برای حضور در عرصه جدید، نیازمند مکانیزم‌های جدیدی هستیم که به شناسایی جایگاه و نقش رسانه‌ها در حوزه آموزش جامعه بپردازد.

سرهنک بیات با اشاره به نقش مجلات زرد و صفحه حوادث نشریات در نامن نشان دادن فضای عمومی، گفت: رسانه‌ها اندیشه افراد را براساس نمادهای قالبی شکل می‌دهند. مدیرکل مرکز مطالعات اجتماعی ناجا با تأکید بر نقش علوم اجتماعی در فرایندهای جدید، خاطر نشان کرد: علوم اجتماعی عملاً در عرصه‌های جدید حضور چشمگیری ندارد و در این زمینه بی‌توجهی و کم‌کاری دیده می‌شود.

فضای خصوصی و عمومی، مبنای طبقه‌بندی در جامعه اسلامی نیست

جواد اردشیر لاریجانی - معاون قوه قضاییه - از دیگر سخنرانان همایش فضای عمومی و حریم شخصی بود. وی با بیان اینکه مبحث حوزه عمومی و خصوصی طی ۲۰ سال گذشته، رشد بسیار زیادی داشته است، گفت: مفهوم حوزه خصوصی و عمومی به راحتی در تفکر اسلامی قابل تحلیل و تعمیم نیست.

لاریجانی در مورد علت رواج این مبحث در دموکراسی‌های لیبرال، گفت: براساس اصول دموکراسی لیبرال، دایره آزادی عمل افراد تا اندازه‌ای است که به آزادی دیگران لطمه نزند. ضمن آنکه مردم، خود حکومت مورد نظرشان را تأسیس می‌کنند تا عدالت و امنیت را برقرار کنند. افراد لیبرال معتقد بودند که افراد باید در حوزه خصوصی در زمینه اعمال و در حوزه عمومی از لحاظ بیان، آزادی داشته باشند تا بهترین مدل روابط اجتماعی ایجاد شود. لاریجانی با اشاره به تفاوت تفکر اسلامی با اندیشه دموکراسی لیبرال گفت: مبنای فضای عمومی و خصوصی، نمی‌تواند اساس طبقه‌بندی در جامعه ما قرار گیرد، زیرا حتی خصوصی‌ترین عمل‌ها - بر اساس تعابیر دینی - می‌تواند عمومی تلقی شود.

جامعه مطبوعاتی مخالف نقض حریم خصوصی افراد است

دکتر حسن نمکدوست تهرانی - روزنامه‌نگار برجسته و رئیس مرکز آموزش همشهری - مبحث حوزه عمومی را از منظر ارتباطات مورد بررسی قرار داد. وی گفت: آزادی بیان و آزادی حریم خصوصی، سنگ بنای هر نوع آزادی است و باور این است که اگر حریم خصوصی افراد نقض شود، نمی‌توان به آزادی بیان اطمینان داشت و همین‌طور اگر آزادی بیان لطمه ببیند، دیگر آزادی‌ها نیز لطمه خواهند دید.

وی ضمن تأکید بر اصل دسترسی مردم به اطلاعات برای رسیدن به نظام دموکراسی، گفت: نمی‌توان به دموکراسی دل بست، در حالی که مردم به اطلاعات دسترسی ندارند و نمی‌توان از شهروندی سخن گفت، در حالی که مردم از مسائل شهروندی و اجتماعی آگاه نیستند. نمکدوست در مورد روند نقض حریم خصوصی در جوامع امروزی گفت: فناوری‌های ارتباطی این امکان را ایجاد کرده‌اند که نقض حریم خصوصی افزایش یابد و عادی شدن این جریان در بین مردم باعث

شده تا گستره حریم خصوصی بیشتر شود.

وی تأکید کرد: مهم‌ترین نقض‌کنندگان حریم خصوصی دولت‌ها هستند، زیرا از همه اطلاعاتی که نزد شهروندان وجود دارد، آگاهی دارند و حتی مردم ملزم به در اختیار گذاشتن این نوع اطلاعات از راه‌های گوناگون به حکومت‌ها هستند.

نمکدوست در مورد اینکه آیا می‌توان به بهانه دستیابی به اطلاعات، حریم خصوصی دیگران را نقض کرد، گفت: عامل شهرت افراد یا علاقه مردم به دانایی در مورد حریم خصوصی دیگران، مجوزی برای روزنامه‌نگاران حرفه‌ای در دسترسی به حریم خصوصی افراد، ایجاد نمی‌کند.

روزنامه‌نگاران تنها در صورتی می‌توانند حریم خصوصی دیگران را نقض کنند که پای منافع عمومی در میان باشد و این کار (نقض حریم خصوصی افراد) تنها راه رسیدن به هدف باشد.

نمکدوست در مورد شیوه برخورد جامعه مطبوعاتی با مورد اخیر در زمینه نقض حریم خصوصی، گفت: جامعه مطبوعاتی در این زمینه به علت بی‌تجربه‌گی دچار دستپاچه‌گی منفعلانه شد و به سراغ حواشی و شایعه رفت، تا هم از سویی به موضوع پرداخته باشد و هم در این زمینه اشاعه دهنده آن موضوع نباشد.

وی افزود: جامعه مطبوعاتی هنوز هم در این مسئله به نتیجه قطعی نرسیده و تنها کاملاً مخالف نقض حریم خصوصی افراد است. این اتفاق نشان داد که نوعی بد کارکردی اساسی در جامعه وجود دارد و هشدار برای توجه به آسیب‌های جامعه به شمار می‌رود.

پیش‌نویس طرح خصوصی در دست بررسی است

دکتر باقر انصاری - عضویت علمی دانشگاه شهید بهشتی - در همایش فضای عمومی و حریم خصوصی گفت: با توجه به اهمیت حریم خصوصی، همه جوامع نسبت به جرایمی که در این حوزه رخ می‌دهد، حساسیت نشان می‌دهند، ولی در کشور ما هنوز شیوه برخورد با این نوع جرایم در قانون مشخص نشده است.

وی افزود: با توجه به وقایع اخیر، مجلس و حقوقدانان نسبت به این مسأله حساس‌تر شده‌اند و درصدد هستند پیش‌نویس طرح حریم خصوصی را به صورت جدی‌تر در مجلس شورای اسلامی دنبال کنند.

انصاری حوزه حریم خصوصی را به انواع حریم‌های جسمانی، حریم منزل افراد و مکان خصوصی، اماکن کار، رسانه‌ها، داده‌های شخصی و ارتباطات تقسیم کرد و گفت: در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ماده یا فصل خاصی در مورد حمایت از حریم خصوصی وجود ندارد، ولی اصول کلی درباره مصونیت منزلت و ممنوعیت تفتیش عقاید ذکر شده است.

وی افزود: در قوانین کشور در زمینه حفظ حریم جسمانی و حریم خصوصی اماکن کار، خلأ قانونی وجود دارد و بخش خصوصی و دولتی هر کدام براساس سلیقه خود در این زمینه عمل می‌کنند.

انصاری در مورد حریم خصوصی افراد در حوزه ارتباطات گفت: در ایران ISPها براساس دستور دولت مکلف هستند که ارتباطات اینترنتی افراد را به مدت نامحدود ذخیره کنند و در اختیار دولت قرار دهند، در

حالی که در دیگر کشورها، این مدت محدود و مشخص است. رسانه‌ها باید با توجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی به مدیریت این نوع مسائل بپردازند و از افشاگری یا سانسور پرهیز کنند.

تناسبی بین حق و مسئولیت در فضای مجازی وجود ندارد

سرهنک حسین بیات - مدیرکل مرکز مطالعات اجتماعی ناجا - مبحث کنترل اجتماعی در فضای عمومی را مطرح کرد. وی کنترل اجتماعی را به دو دسته رسمی و غیررسمی تقسیم کرد و گفت: در کنترل رسمی، دولت و پلیس با تدوین مقرراتی که دارای ضمانت اجرایی است به کنترل جامعه می‌پردازند. با نهادینه کردن قواعد و هنجارهای اجتماعی در جریان جامعه‌پذیری و نظارت روح جسمی بر وجدان افراد جامعه، می‌توان به کنترل رسمی جامعه پرداخت. با مکانیزیم‌های غیررسمی، کنترل جامعه با هزینه کمتری صورت می‌پذیرد.

مدیرکل مرکز مطالعات اجتماعی ناجا، با بیان اینکه هنوز حدود و مرزهای حوزه عمومی در فضای مجازی تعریف نشده و دارای ابهام است، خاطرنشان کرد: در عرضه مجازی، فناوری باعث از بین رفتن مرزها شده و کاربران آگاهی کمتری در مورد حفاظت از حریم خصوصی‌شان دارند. ضمن آنکه عدم درگیری تجربی به بی‌مبادلاتی مردم نسبت به حریم خصوصی‌شان دامن می‌زند.

وی در مورد اینکه چرا در بحث نقض حریم خصوصی، اطلاعات خاص مدنظر قرار می‌گیرد، گفت: علت آن است که در عالم واقعیت برای آن دسته اطلاعات، قالب مناسبی تهیه نشده است.

سرهنک بیات افزود: در فضای مجازی تناسبی بین حق و مسئولیت وجود ندارد و مکانیزیم‌هایی که مسئولیت کاربران را به آنها یادآوری کند، تعبیه نشده است.

وی ضمن انتقاد از شیوه عملکرد رسانه‌ها در جریان نقض حریم خصوصی اخیر گفت: تکلیف رسانه‌ها این است که برای برخورد با پیامدهای مشابه راهکار داشته باشند، نه اینکه اشاعه دهنده آن باشند.

ارتباطات آزاد، پیش‌نیاز هر نوع عدالت است

امیلیا نرسیانس - استاد دانشگاه تهران - دیگر سخنران همایش فضای عمومی و حریم خصوصی بود. وی با اشاره به تاریخچه شکل‌گیری فضای عمومی در غرب، گفت: فضای عمومی از آنجا که جنبه همگانی نداشت و زنان و طبقه کارگر در آن غایب بودند، نتوانست به اهدافش دست یابد. با ایجاد جنبش‌های کارگری در قرن نوزدهم، فضای عمومی در راستای مخالفت با سلطنت مطلقه ایجاد شد.

نرسیانس هدف از تشکیل فضای عمومی را خلق شرایطی به منظور دستیابی به وفاق همگانی ذکر کرد و گفت: افراد در فضای عمومی منافع شخصی‌شان را کنار می‌گذارند و فرصت بررسی و اندیشیدن در مورد واقعیت‌ها را پیدا می‌کنند. هابرماس اصل ارتباطات آزاد را پیش‌نیاز برای هر نوع عدالت می‌دانست.

وی در بخش دیگری از سخنانش در مورد تأثیر فضای عمومی بر فضای خصوصی گفت: با مطرح شدن آثار هنری، ادبی و فلسفی در فضای عمومی، آنها خصلت همگانی به خود گرفتند و از حالت قدسی و تابو بودن خارج شدند.

نرسیانس با اشاره به روند تغییر شکل خانواده در جوامع اروپایی از قرن هفدهم به این‌سو، و تأثیر حوزه عمومی در آن گفت: در دوره پیشابورژوازی مرز بین حوزه‌های خصوصی و عمومی مشخص نبود و این دو فضا در هم تنیده شده بود. در جامعه ما نوعی قهر بین فضای عمومی و خصوصی وجود دارد، در حالی که هر چه جوامع آزادتر باشند، این حریم‌ها از یکدیگر جدا افتاده نیستند.